

POJETÍ FENOMÉNU U EUGENA FINKA

Jakub Čapek

Tradice fenomenologické filosofie je jedním velkým sledem pokusů o změnu původního pojetí fenomenologie, jak je ve svých dílech rozpracoval Edmund Husserl. Zvláštní místo mezi těmito nespokojenými zastánci zaujímá Eugen Fink. Důvodů je hned několik. Jako nejbližší Husserlův spolupracovník v letech 1928–1938 vyvolával po 2. světové válce u mnohých příznivců fenomenologie naděje, že se stane autentickým pokračovatelem Husserla, nejzasvěcenějším interpretem jeho pozdního díla, jakýmsi opatrovníkem jeho odkazu. Fink tuto roli rázně odmítl – ve skutečnosti s ní nebyl srozuměn již ve třicátých letech¹ – a bez jakékoli piety vůči zemřelému mistrovi ukázal na meze jeho filosofie. O to zajímavější je jeho vlastní pokus o jejich překonání. S tímto pokusem se však pojí podivná nesnáz. Na jedné straně se u Finkových čtenářů setkáme s obdivným a nadšeným uznáním toho, jak nově dokázal položit otázku po fenomenalitě, s uznáním, které však nedovede rozvést přijaté impulsy.² Na druhé straně se pokusy o takové rozvedení nemohou zbavit obtíží, které tkví již ve východisku Finkovy filosofie, a byť zdánlivě rozvinou Finkovy myšlenky, v základní otázce jak pojímat jev a zjevování, nepokročí ani o píd dál.³ Jako by se v tom, co Fink začal, nedalo pokračovat! Opakovanou

¹ Ve svých osobních zápiscích si někdy na počátku roku 1936 poznamenává: „Karikatura ‚filosofa‘: ‚hodný učedník‘, který žije v iluzi ideje o službě a promarní tak svůj život. (Příklad: Husserlovo pojetí dobrého následovníka; role, která je pro mne zamýšlena!)“, in: R. C. Bruzina, *Solitude and Community in the Work of Philosophy: Husserl and Fink, 1928–1938*, in: *Man and World*, 22, 1989, str. 313, pozn. 30.

² Viz např. tyto práce F.-A. Schwarz, *Zum Weltproblem Eugen Finks*, in: *Eugen-Fink-Symposion 1985*, Freiburg 1987, str. 55–69; J. Cibulka, *O Finkově odkazu překonat fenomenologický pozitivismus*, in: *Filozofia*, 12 (48), 1993, str. 777–785.

³ Nejrozsáhlejším pokusem o systematické rozvedení Finkových myšlenek je práce jeho někdejšího asistenta Friedricha-Wilhelma von Herrmanna *Bewußtsein, Zeit und Weltverständnis* (Frankfurt a. M. 1971).

reakcí na Finkovu představu o fenoménu a fenomenologii je pak obdiv a bezradnost. V takové situaci je snad na místě nahlédnout do Finkových koncepcí.

I. Východisko

Začneme formulací, která je snad nejproslulejší z Finkových výroků a která zároveň dalekosáhle předznamenává jeho další postup. Fink zde mluví o tom, jak běžně zakoušíme věci ve svém okolí. Vždy se nám nějak ukazují, jeví, a pro zdůraznění tohoto sebeukazování o nich můžeme mluvit jako o „fenoménech“. S „fenomény“ se každodenně setkáváme a přijímáme je jako samozřejmé. Co však samozřejmé není a co je skutečnou záhadou, je zjevnost, fenomenalita fenoménů.

„Tím, že se ptáme po zjevování jako takovém, vykročili jsme ze sféry zjevování. Fenomenalita fenoménů není žádným fenomenálním problémem.“⁴

Paralelní místa najdeme i v jiných Finkových textech:

„Avšak fenomenalita fenoménů sama není nikdy fenomenální daností. Je vždy a nutně tématem spekulativního určení... Samo zjevování jsoucna není něco, co se jeví.“⁵

„Toto sebeukázání se (věci) se však neukazuje; fenomenálnost je spíš předpokladem pro to, že se něco ukazuje a my něco můžeme vidět... sféra fenomenality se sama nejeví a nelze ji konstatovat jako ‚fenomén‘... dimenze fenoménů nestojí pod podmínkami fenomenálního vykázaní. Požadovat po ní něco takového, není jen absurdní, je to i nerozpoznání spekulativně-zkušenostní povahy myšlení.“⁶

Shrňme si stručně postup předložené úvahy. Tím, co se v každodenní zkušenosti ukazuje, jsou fenomény. Jejich zjevnost sama se nikde nejví a přesto je závažným filosofickým problémem. Při jeho řešení nemůžeme již vycházet z daností, z fenoménů. Základní fenomenologic-

⁴ E. Fink, *Bytí, pravda, svět. Předběžné otázky k pojmu „fenomén“*, Praha 1996 (přednáška ze ZS 1955/1956), str. 51.

⁵ E. Fink, *Die intentionale Analyse und das Problem des spekulativen Denkens* (1951), in: *týž, Nähe und Distanz. Phänomenologische Vorträge und Aufsätze (= ND)*, vyd. Franz-Anton Schwarz, Freiburg – München 1976, str. 148.

⁶ E. Fink, *Natur, Freiheit, Welt. Philosophie der Erziehung*, Würzburg 1992 (přednáška ze ZS 1951/1952), str. 71.

ká metoda – redukce na fenomény – nevystačí na problém, který mohla teprve fenomenologie jasně zformulovat: na problém zjevnosti jevů. Finkovi tak vyvstává nutnost nového postupu, který nazývá spekulativním myšlením. Touto úvahou se tedy distancuje od Husserlova pojetí fenoménu. Abychom pochopili význam i oprávnění Finkovy kritiky a nakonec i jeho vlastní koncepci, je třeba si uvědomit, jak fenomenon a zjevování chápe Husserl.

Husserl vychází z jednotlivých fenoménů, „reálně imanentních“ daností ve vědomí a pojímá je jako jednotlivé prezentace (*Darstellungen*) téhož předmětu. Tím, co se jeví, je předmět. Jeví se tak, že se ukazuje skrze jednotlivé prezentace, fenomény. Není s nimi identický, je však dán vlastně pouze skrze ně.

„...věci jsou ve zjevu prostřednictvím zjevu samy dány; jsou či plati jako individuálně oddělitelné od jevu, pokud nezáleží na tomto jednotlivém jevu (vědomí danosti), avšak esenciálně, co do podstaty, jsou od něho neoddělitelné.“⁷

Z předmětu, který vidím před sebou, se mi dává jen jeden aspekt, vidím jen jednu stranu, jeden moment. Neříkám však: „vidím jednu stranu stolu“, nýbrž „vidím stůl“. Podobně, když poslouchám hudbu, neřeknu „slyším jeden tón“, nýbrž „poslouchám melodii“. V jednotlivých danostech se mi ukazuje to, co tyto danosti přesahuje, ale co se dává jen jejich prostřednictvím. Husserl někdy kolísá v tom, co označit za fenomén, zda předmět, který se jeví, nebo jeho jednotlivou prezentaci.⁸ Toto pojmové kolísání však nemá vliv na jeho koncepci zjevování.

Zjevování je pro Husserla dějství, v němž se věc ukazuje skrze jednotlivé prezentace. Zjevování se odehrává uvnitř daného, uvnitř toho, co se může ukázat. Fenomény jsou komponenty zjevování.

Nyní již vychází najevo odlišnost Finkovy koncepce. Podle něj se zjevování neděje uvnitř sféry daného, nýbrž zjevování *ustavuje* dané, vytváří jeho stabilitu a spolehlivost (zum „Stand“ bringt).⁹ Fenomény nejsou pro Finka komponenty zjevování, nýbrž jeho *výsledky*. Teprve

⁷ E. Husserl, *Die Idee der Phänomenologie (fünf Vorlesungen)* (= *Idee*), in: *Husserliana*, II, Haag 1950, str. 12.

⁸ E. Husserl, *Idee*, str. 14; *týž, Die reine Phänomenologie, ihr Forschungsgebiet und ihre Methode (Freiburger Antrittsrede, 1917)*, in: *Aufsätze und Vorträge (1911–1921)*, vyd. Th. Nenon a H. R. Sepp, *Husserliana*, XXV, Haag 1987, str. 70 n.

z tohoto hlediska, v němž radikálně odlišuje děj zjevování od zjevného jako výsledku tohoto děje, může Fink říci: omezíme-li se na to, co je vykazatelné, nemůžeme o zjevování samém vůbec mluvit. Teprve za tohoto předpokladu není zjevování přístupné skrze zjevné a je třeba hledat jiný přístup: spekulaci.

Zdá se, že je to jen počátek a že konkrétní pojetí fenoménu je třeba teprve rozvinout. Fink se o to pokouší a my jeho pokus krátce předvedeme. Zásadní určení, či, jak by řekl Fink, „spekulativní rozhodnutí“ o pojetí fenoménu je však obsaženo již v této úvaze.

II. Rozvedení koncepce

Ještě než se budu věnovat přímo Finkově vypracování koncepce fenoménu, je třeba říci, co Fink získal právě předestřeným vymezením vůči Husserlovi a vlastním položením otázky po zjevnosti.

Podle Husserla v silném slova smyslu *jest*, tedy fakticky existuje jen to, co lze vykázt. Být a být zjevný je totéž. Tato teze je Husserlovým předpokladem, který jistě otázky vylučuje jako nesmyslné, nepochopitelné. První takovou vyloučenou otázkou je podle Finka problém, jak se k sobě má být věcí a její zjevování. Druhou otázkou, kterou Husserlovo omezení na vykazatelnost vykazuje z oblasti smysluplných výroků, je otázka, jak se vztahuje jevení člověku, tedy předmětnost věcí pro člověka, ke zjevování věcí jako takovému; jinými slovy: je zjevování jako takové a zjevování člověku totéž?

Poté, co Fink otřásl Husserlovou tezí o zjevnosti – ukázal totiž, že je sama předpokladem, který nelze vykázt⁹ – získal oprávnění znovu položit obě otázky:

1. Jak se jeví jsoucno – jen jako předmět lidské pozornosti v dosahu lidského vnímání, nebo také jinak?
2. Co je zjevování; znamená být a jevit se totéž?

Finkovo rozpracování fenoménu vychází z těchto znovunabytých otázek. Na druhou otázku nakonec odpovídá kladně. V tom by se mohl

⁹ E. Fink, *Bytí, pravda, svět*, str. 51. „Ustavování“ je ovšem i velké téma Husserlovo, přesto se však od Finka liší, viz dále III a) 4.

¹⁰ „Daß das Ausweisbare allein ‚ist‘, den vollen und gültigen Umfang des Begriffs ‚seiend‘ erfüllt, kann nicht wiederum durch Ausweisung dargetan werden.“ (E. Fink, *Die intentionale Analyse*, str. 148.)

shodovat s Husserlem. Finkova specifická však tkví v tom, že na první otázku odpovídá: též jinak. Tím se však mění doslova vše.

Řekneme-li, že věci se jeví člověku, ale i jinak, vyplyne nám z toho možnost rozlišit dva druhy zjevování.

1. Věci se za prvé jeví tím, že se *nám* představují, jsou *pro nás*. Jevit se znamená „být pro nějaký subjekt“. Tento pojem zjevování označuje Fink jako „vzhled“ (Anschein) – „vzezření jsoucího pro nás“. Zjevování tkví v tom, že je jsoucno vztaženo k lidskému vědění.

2. Jevení věci však není nutně spoluurčováno vztahem k člověku. „Jsoucí vzhází samo od sebe, když se jeví, vychází najevo.“¹¹ Tento pojem fenoménu nazývá Fink „vyjevování“ (Vorschein). Zjevování teď není pohybem, který by se odehrával mezi člověkem a jeho předmětem, nýbrž je dějstvím ve jsoucnu samém, ontologickým děním.

Fink nepovažuje uvedené dva pojmy fenoménu za konečný výsledek, za onen původní děj, k němuž chtěl dospět. Není v nich ještě obsažena odpověď na otázku po fenomenalitě, nýbrž jen cesta k ní. Tuto otázku totiž podle Finka nemůžeme zodpovědět ani na základě toho, co se jeví, ani na základě toho, komu se to jeví. Zjevnost věcí nějak souvisí s tím, v čem jsou zjevné, s „krajinou zjevování“, se světem.

„Jde především o to, abychom pochopili jevení se jsoucího... z vládnutí světa, které dává prostor a ponechává čas.“¹²

Zjevování je tedy třeba chápat nikoli z toho, co nebo komu se něco jeví, nýbrž z „vládnutí světa“. To je „výsledek“ Finkova pátrání po povaze zjevnosti. Takový výsledek by bylo třeba náležitě objasnit, říci, co znamená, zvláště když je formulován v řeči metafor. To zde ponechám stranou a omezím se na dvě poznámky.

Fink dochází k tezi o úzkém sepětí problému zjevnosti s problémem světa. V jiné přednášce, kde je myšlenkový postup opačný, dospívá k témuž: každé pojetí světa implikuje nějakou představu o fenomenalitě a každá koncepce zjevnosti je v zárodku odpovědí na otázku, co je svět. Fink rozlišuje dvě pojetí světa: existenciální a kosmický pojem světa. Již v definici existenciálního pojmu světa je skryta představa o zjevnosti: „jsoucno v prostoru přístupnosti a zjevnosti pro člověka“. Kosmický pojem světa charakterizuje slovy: „o sobě

¹¹ E. Fink, *Welt und Endlichkeit*, Würzburg 1990 (LS 1949, 1966), str. 32; týž, *Bytí, pravda, svět*, str. 92 n., též – v jisté modifikaci – E. Fink, *Die intentionale Analyse*, str. 148 n.

¹² E. Fink, *Bytí, pravda, svět*, str. 117.

jsoucí celek, na člověku nezávislá veškerost“.¹³ První pojem světa počítá s fenoménem jako „vzhledem“, druhý pak pracuje s „vyjevováním“. Onen svět, který „dává prostor a ponechává čas“, si Fink někdy představuje jako sepětí obou světů, jindy jako obsazení existenciálního světa světem kosmickým.

V myšlence o světě jako „krajíně zjevování“ je dále obsažen zatím netematizovaný předpoklad: odlišnost všeho nitrosvětského od světa. Tato odlišnost, „kosmologická diference“, je jedním z opakujících se motivů Finkova myšlení, dokonce je jakýmsi předpokladem k pochopení problému světa a zjevnosti.¹⁴ Myšlení kosmologické diference musí respektovat jedinečnost světa prostřednictvím dvou opatření: 1. svět nesmí být myšlen z nitrosvětského, 2. nitrosvětské je třeba chápat ze světa.¹⁵ Obsahem výpovědi o kosmologické diferenci tedy není žádné tvrzení o světě, nýbrž jen o naprosté odlišnosti světa a věci a zdůraznění nutnosti respektovat tuto odlišnost. Nyní, když víme o souvislosti problému zjevování s problémem světa, není těžké nahlédnout, že tato myšlenka je předjímána již v úvodní tezi o nedostupnosti sféry zjevného z fenoménů.

III. Hlavní momenty Finkova pojetí zjevnosti

a) Na cestě k ontogonickému pojmu fenoménu

1. Fenomén je pro Finka věc denního zájmu

Finkovo pojetí fenoménu se shoduje s tím, jak Husserl popsal „přirozený postoj“ a jeho vztah k věcem.¹⁶ Co se jeví v přirozeném postoji, jsou pro Finka fenomény. U Husserla je třeba věci převést na fenomény, učinit je fenomény fenomenologie. Podobně u Heideggera je fenomén tématem výslovného ukazování, něčím, co je třeba teprve získat. Pro Finka je však fenomén vše, co se již ukázalo, nemusíme jej teprve získávat pečlivým oddělováním a rozlišováním.¹⁷

¹³ E. Fink, *Welt und Endlichkeit*, str. 32 n.

¹⁴ Tamt., str. 19; „Die Weckung der kosmologischen Differenz ist der Anfang der Weltfrage...“, podobně i na str. 139.

¹⁵ Tamt., str. 19, 25.

¹⁶ E. Husserl, *Die reine Phänomenologie*, str. 74; týž, *Phänomenologie und Psychologie*, str. 86.

¹⁷ To hezky dokumentuje Finkův výrok: „Ein Ding ist ein Phänomen, heißt...“

Fink vychází z popisu toho, co by Husserl nazval „přirozeným postojem“. Zůstává u popisu „přirozeného postoje“ potud, pokud považuje za fenomén to, co se nám jeví v tomto postoji – věci, jsoucna, to, co zprvu vidíme. Od tohoto postoje se Fink odpoutává, ne však proto, aby dospěl k jinému pojmu fenoménu, nýbrž aby se zaměřil na zjevnost běžného pojmu fenoménu.¹⁸

2. Fenomén jako stav (Fink) a fenomén jako proces (Husserl)

Fink často mluví o tom, že se nám ukazují věci a děje, ale nabízí příklady jen pro jevení věcí, nikoli pro zjevnost dějů. Fenomén je prostě jsoucí věc. Finka nezajímá průběhovitost zjevování, to, že se věci mění, že se nám různé představují, že ukazují různou podobu a matou nás. Pro Edmunda Husserla představuje procesualita zjevování naopak velké téma.¹⁹ Finka nezajímá procesualita, rozlišuje pouze zjevné (přesněji: zjevené) a nezjevné – což u něj znamená to, co není.

Již na začátku jsme ostatně viděli, že jak za výrazem fenomén, tak za slovem fenomenalita rozumí Husserl a Fink něco zásadně odlišného. Pro Husserla jsou fenomény dané komponenty zjevování, v nichž se „utváří“ jednota věci. Mluví-li však Fink o zjevování, pak mu nejde o děj, který se odehrává uvnitř daného. Zjevování naopak ustavuje dané. Fenomény nejsou proměnlivé komponenty, nýbrž výsledky zjevování.

3. Ontogonický pojem fenoménu

Fenomén je pro Finka především stav. To však, jak nyní uvidíme, neznamená popření jakéhokoli pohybu, nýbrž implikuje pohyb daleko hlubší, neboť fenomén je stav, který nastal. Fink mluví o pohybu zjevování – tzn. o pohybu, který ústí ve zjevném, o *pohybu zjevení*. Fink přísně vzato neříká: „věci se jeví“, nýbrž: „věci se zjevily“. Finkův pojem fenoménu nelze, po mém soudu, nazývat fenomenologickým pojmem, který by kladl důraz na to, co a jak se jeví. Volím pro něj vý-

es ist ‚erschienen‘... Wir brauchen nur hinzusehen...“, in: *Natur, Freiheit, Welt*, str. 71.

¹⁸ Předestřená teze o tom, že fenomén je pro Finka věc denního zájmu, neplatí pro Finkovu teorii základních fenoménů, jak se s ní setkáváme třeba v přednáškách *Existenz und Coexistenz* (Würzburg 1987) či *Grundphänomene des menschlichen Daseins* (Freiburg 1995²). Fink však nepojímá svůj výklad „základních fenoménů“ jako koncepci zjevnosti.

¹⁹ Husserl mluví o „*hérakleitovském proudu fenoménů*“ (*Idee*, str. 47).

raz *ontogonický* pojem fenoménu, tedy takový, který se snaží vystihnout, jak vzchází jsoucí. To, že opravdu jde o *ontogonický* pojem fenoménu, se potvrzuje i ve způsobu, jakým Fink odlišuje zjevování a jev – jako dějství a výsledek, jako minulost a přítomnost, zakládající a založené, pohyb a klid. Zjevování není proces, který vykonávají věci, nýbrž „*kteřý věci vykonává*“.²⁰ Ontogonický pojem fenoménu popisuje bezmála vznik věci.

Výraz „ontogonický“ pochází od Finka. Fink tak označuje Husserlovu fenomenologii: když charakterizuje problém konstituce jako „velkou problematiku *průběžného odvození jsoucího z transcendentálního základu bytí*“, označuje Husserlovu filosofii jako „ontogonickou metafyziku“.²¹ Ještě důležitější je však jiné užití zmíněného pojmu. Fink rozlišuje dva druhy pohybu: „fenomenální pohyb“, což je takový pohyb, který se děje na něčem „již jsoucím“, a „ontogonickou pohnutost (Bewegtheit – i ve volbě tvaru slova slyšíme dokonavý charakter pohybu), která terminuje ve jsoucnosti věci“. Jedná se o takový pohyb, „skrze nějž jsoucí dospívá do bytí, je skrze tento pohyb způsobeno (hervorgebracht)“.²² Zjevování charakterizuje bytí věci, je to ontologický pojem. Takové zjevování stojí velmi blízko vzniku věci. Fink se vyjadřuje velmi nejednoznačně, když má říci, zda jde či nejde o vznik. Důvod Finkových rozpaků spočívá podle mého názoru v obavě, abychom pod vznikáním nechápali to, co pod ním běžně rozumíme: vznik jedné věci z jiné. Fink by, zdá se mi, připustil řeč o vzniku, kdyby měl jistotu, že jej budeme chápat v silném smyslu, jako vzestup věci do bytí. Nikdy nemůžeme být svědky takového vzniku, neboť věci zahlížíme až jako zjevené, to jest jsoucí. Pro tezi, že jevení je totožné se vznikem věci v tomto silném smyslu, najdeme řadu dokladů.²³

²⁰ E. Fink, *Bytí, pravda, svět*, str. 116.

²¹ E. Fink, *Die Idee der Transcendentalphilosophie bei Kant und in der Phänomenologie* (1935), ND, str. 43 n. Totéž v článku E. Fink, *Edmund Husserl †*, ND, str. 91.

²² E. Fink, *Nachdenkliches zur ontologischen Frühgeschichte von Raum – Zeit – Bewegung*, Den Haag 1957 (přednáška z LS 1951), str. 237, 240. „Bewegtheit“ je jedním z nejčastějších pojmů v přednášce *Bytí, pravda, svět*.

²³ Již jen to, že Fink pojímá svůj koncept jevení jako výklad Anaximandrova výroku (*ex hōn de hé genesis esti...!*, DK 12A9, B1). Totéž dokládá věta: „alle Dinge, die ins Dasein treten, scheinen“, též, *Grundfragen der antiken Philosophie*, Würzburg 1985 (přednáška ze ZS 1947/1948), str. 177. E. Fink, *Raum – Zeit – Bewegung*, str. 145: „die ursprünglichste Bewegtheit der Dinge ist ihr Hervorkommen und ihr Untergang ins Unbegrenzte... der Wurf, der sie ins Dasein wirft“.

4. Fink a Husserl: filosofie jako pozorování geneze jsoucna

Vzdor Finkově tvrdé kritice Husserla a rozdílnému pojetí zjevování stojí Fink v jistém smyslu Husserlovi velmi blízko. Tím, co oba myslitele pojí, je teze, že jsoucí je výsledkem nějakého „dávání“. Husserl mluví o „kladění“ („positio“, „thesis“) a i pojem konstituce v sobě nese aspekt tvorby. V transcendentálním postoji jde o to pozorovat, jak jsoucna prýští, získávají bytí, jak jsou konstituována. Fink v podstatě zůstává v zajetí představy, že jsoucí je výsledkem kladení, ale obrací se proti Husserlovu subjektivismu. Tím, co nechává věci prýštit do bytí, co je konstituuje, není již pro něho subjekt, nýbrž svět. Svět je tím, co vše dává. Člověk se ve Finkově představě na zjevování, na (primární) konstituci věci nepodílí. Ve 30. letech vytykal Fink Heideggerovi, že u něj chybí vědomí toho, že bytí ve světě je konstituované, že není pouze základní situací.²⁴ Podobnou výtku vůči Heideggerovi by mohl vznést i pozdní Fink.

Husserl a Fink si ovšem představují genezi jsoucího odlišně. Podle Husserla ji můžeme celou přivést k danosti, pozorovat ji jako fenomén. Na základě toho můžeme genezi jsoucího poznat.²⁵ Pro Finka nemůže být ontogonický pohyb nikdy dán a tomu odpovídá fakt, že o něm není možné jisté poznání, neboť nám při takovém poznávání již nepomáhá dané. Je to historie, která se nedává, není „očividná“. Avšak že se jedná o genezi, která nikdy není daná, je Finkův předpoklad, o němž nepochybuje a který tvoří snad ten nejzákladnější předpoklad jeho filosofie.

Právě v ontogonickém pojmu fenoménu, v tom, že svět není danost, protože dává, je ukotvena metodická nepřístupnost „dávání“. Nejzákladnější teze Finkovy úvahy o fenoménu – zjevnost jeví se sama nejví – již tuto představu o genezi předpokládá a má smysl jen tehdy, když si zjevnost představujeme jako takto pojatou genezi. Finkova teze, jak se nám zde ukazuje, není čirým východiskem, nýbrž je již projevem určitého pochopení zjevování.

5. Finkův údiv a embryo fenomén

Teze o ontogonickém pojmu fenoménu, které jsem formuloval pomocí srovnání Husserlova a Finkova pojetí fenoménu, se pokusím uzavřít dvěma ilustracemi. Tou první je jednoduchá paralela. Pramenem filosofie je podle rozšířeného názoru údiv. Jakkoli je tento názor roz-

²⁴ D. Cairns, *Conversations with Husserl and Fink*, Haag 1976, str. 25.

²⁵ K tomu viz J. Patočka, *Kacířské eseje k filosofii dějin*, Praha 1990, str. 59 n.

šířen a zdálo by se, že je snadné údiv zakusit, každý filosof musí k této zkušenosti najít svou vlastní cestu.

Pro Husserla je tím filosofii motivujícím údivem údiv nad tím, jak se nám věci ukazují, přivraccí; to, že o nich víme vždy víc, než právě vidíme; jak se toto vědění o jednotě předmětu má k tomu, co se zrovna jeví (fenomén, *Darstellung*), údiv nad nepatrnými, a přitom tak zásadními průběhy, v nichž se artikuluje i náš čas.

Údiv prostupující Finkovu filosofii má zcela jinou povahu. Je to údiv nad tím, že něco je, že se ukazuje, že kolem nás jsou věci, obklopují nás, stojí v našem dosahu a nejen v něm.

Jako druhou ilustraci ontogonického pojetí zjevování chci uvést přírovnání, které jako všechna přírovnání, nemůže ve všech ohledech plně vyhovět, ale pomůže snad přiblížit zvláštní Finkovu optiku, s níž pohlíží na jevení. Pro Finka je pohyb jevení dějem, ve srovnání s nímž vypadá běžný děj již zjeveného jsoucna jako nicotný, nezajímavý. To lze přirovnat k rozdílu mezi prenatalním vývojem plodu a životem zrozeného jedince. To, co se v průběhu života člověka stane od jeho narození do jeho smrti, je ve srovnání s oním zázračným dějem, jenž se odehrává v těle matky od vzniku zárodku po narození dítěte, úplnou nicotností.

b) Ztráta perspektivity

Zabýváme-li se pojmem „fenomén“, pak se naším tématem stává důležité napětí: jsoucí se ukazuje ve fenoménu, ale není s ním plně totožné. Bytí věci poznáváme pouze z jednotlivých jevů, pouze v jednotlivých perspektivách, v nich se ukazuje věc jako to, co je překračuje. Napětí, že totiž věc může být i jinak, než se ukazuje, je základním tématem Husserlovy fenomenologie. Husserlovi se prostřednictvím rozlišení předmětu a fenoménu v jistém smyslu daří toto napětí ve filosofii udržet: předmět se dává jen v jednotlivých fenoménech, ale není s nimi totožný, nevyčerpává se v nich. Teprve díky této identitě a zároveň diferenci má smysl klást otázku „Co je věc sama?“ jako otázku, na niž dosud nemáme odpověď, ale k níž máme přístup. Problematickým se Husserlovo zpracování perspektivity stává tím, že Husserl požaduje absolutní danost jak jevu, tak předmětu.²⁶ Cestu k takové absolutní jistotě o tom, co se nám jeví, spatřuje v obratu k vědomí. Vzdor tomuto vykročení z perspektivity

²⁶ E. Husserl, *Idee*, str. 31, krok k absolutní danosti předmětů (a obecnin) – 4. přednáška v *Ideji fenomenologie*, např. str. 57, 68.

do absolutní sféry vědomí určil Husserl dalekosáhle způsob fenomenologického bádání. Záměr zkoumat věc v tom, čím je, v sobě nese tušení, že může být i jinak. Sféra jevících se věcí je plná napětí, že vidíme něco jiného, že „věci samé“ rozumíme nepřiměřeně. Fenomenologie je usilováním o tematický pohyb v tomto napětí a snahou respektovat to, co věc je.

U Finka se však z úvahy o zjevování zmíněné napětí zcela vytrácí, a sice tím, že řekne: věci jsou tím, že se jeví. Primární pojem fenoménu je pro Finka ontologický. Označuje děj zjevování, který je myslitelný i bez člověka a u něhož perspektivita nenáleží k fenomenalitě samé. Perspektivní ukazování se věcí je až druhotným dějem, který je podmíněný lidským přístupem, dějem, který nenáleží k jevení samému. Pouze ontický pojem fenoménu jako „vzhledu“ je perspektivní: jde však jen o jevení, které se děje v oblasti již zjevného.²⁷ Zdálo by se snad, že Fink uchovává ve svém myšlení perspektivitu na jiném místě: v tušení o rozdílu mezi existenciálním a kosmickým pojmem světa. Někdy totiž pojímá jejich vztah jako spor. Spor v pojmu světa pak znamená i spor v pojmu zjevnosti: jest to, co je nám přístupné, ale je to i jinak. Fink však neudrží problém v podobě sporu a přechází k modelu *doplnění*. Bylo by zapotřebí udržet onen neklid, že svět není jen známý svět, prostor není jen prožívaný prostor. Přitom však nelze říci pozitivně, co to je. Tím, že se Fink dopouští – podporován spekulací – takových výpovědí, vytrácí se mu rozpornost.²⁸

Téma konečnosti a perspektivity zjevování se Finkovi nepodařilo udržet ani ve způsobu, jímž k tématu přistupuje: konečný je ten člověk, jemuž se věci jeví, ale nikoli ten, kdo toto dění nahlíží, pozoruje. Finkova teorie zjevnosti je aperspektivním pozorováním lidské perspektivity, je aperspektivní teorií zjevnosti.

c) Kosmologická separace a svět jako „das Übermächtige“

Ve své koncepci zjevnosti klade Fink předěl mezi děj zjevování a zjevné, mezi svět a věc. Pojmově jej uchopuje jako kosmologickou

²⁷ „...nicht der Rückbezug zu einem Erkenntnissubjekt macht den primären Erscheinungscharakter als solchen aus, sondern das Eingerücktsein in die Vereinzelung, das Aufgegangeensein in besonderes Dasein.“ (E. Fink, *Existenz und Coexistenz*, str. 198.)

²⁸ Pavel Kouba mluví o „obzíravém nadhledu dualistického pojetí světa“, z něhož se vytrácí „tragická“ zkušenost světa (P. Kouba, *Vztah k celku a zkušenost světa*, in: *Filosofický časopis*, 2, 1995, str. 224).

diferenci. Finkova myšlenka kosmologické difference však znamená cosi víc, než vykazatelné *rozlišení*, totiž diferencii dvou bytostně různých témat. V ontogonickém pojmu fenoménu je obsaženo více, než jen rozlišení, diferenciace: dějství, v němž jsouci jakoby vzniká, nelze zakusit. Navrhují proto mluvit o *kosmologické separaci*.

Domnívám se, že základní motivace Finkova myšlení není vykazatelná – je to snaha myslet svět jako „das Übermächtige“. To je *předpoklad* celého Finkova myšlení, který si osvojil patrně velmi brzy. Úvahy o ontogonickém zjevování a z nich vyplývající teze o kosmologické diferencii, o spekulaci, atd. jsou pak důsledným sledováním této původní inspirace.²⁹

d) Pokus o překonání subjektivního pojmu fenoménu

V pozadí Finkových úvah o zjevnosti stojí snaha vymanit tuto otázku ze vztahení k subjektu. Husserl působí po celou dobu jako negativní vzor.

Tou nejzásadnější myšlenkou, která splňuje jeho „asubjektivní“ záměr, je koncept ontogonického zjevování. Ontogeneze je dějství, k němuž vždy již došlo. Zjevování je radikální minulostí a jako takové je vyňato z dosahu člověka, který může působit – i ono zjevování, v němž vystupuje najevo něco pro člověka – jen ve své přítomnosti. Jevení je tedy „asubjektivní“ za prvé tím, že je nedostižnou minulostí. Tato nedostižnost je vyjádřena myšlenkou kosmologické separace, která vyjímá děj jevení z dosahu jakékoli lidské úvahy, která by vycházela z toho, co je již zjevné, co je ve světě.³⁰ Za druhé se snaha o vymanění jevení z kompetence člověka ukazuje na tom, co je v této genezi jsoucího původem. Tímto původem není subjekt, ať už jakkoli pojatý, ale svět, tedy ani to, co se jeví, ani ten, komu se to jeví, nýbrž to, v čem k jevení dochází. Nejde o žádnou substanci, proto můžeme zmíněný rys Finkova myšlení zároveň charakterizovat jako snahu

²⁹ Jedná se o inspiraci novoplatónskou, o inspiraci negativní theologií, s níž se Fink seznamoval zejména v dílech Giordana Bruna a Mikuláše Kusánského. Postup při myšlení kosmologické difference v mnohém odpovídá postupu negativně theologickému, na což Fink sám naráží: Tato „negativní kosmologie“, která odlišuje věci ve světě od světa samého, „...nemá o nic větší obsah, než negativní theologie, která jen říká, co bůh není. Svět se tím jen výslovně vymyká, stává se něčím nevyslovitelným a nepochopitelným.“ (E. Fink, *Welt und Endlichkeit*, str. 196).

³⁰ I člověk sám je tím, co se zjevilo. I proto nemůžeme podle Finka ukotvit „jevy okolních věcí v bytí subjektu“ (E. Fink, *Bytí, pravda, svět*, str. 80).

o desubstancializaci zjevnosti. A za třetí je zmíněná tendence ve Finkově myšlení vystupňována v tvrzení, že člověk nejen není původcem, či spolupodílníkem jevení, ale že není ani jeho nezbytným svědkem. Fink se domnívá, že může – ač spekulativně – mluvit i o jevení nezávislém na člověku. Je-li jevení genezí, a to genezí pouze ze světa, pak to vzniklé nemusí jako svou podmínku zahrnovat lidskou přítomnost. Tento Finkův krok je již zcela nekontrolovatelný.

Vidíme, že u Finka najdeme přinejmenším tři pohyby, jimiž se snaží vyjmout a vytlačit jevení z dosahu subjektu: jevení je z něj vyňato jako radikální minulost ontogeneze, potom pomocí ne-lidského, světského původu této geneze a nakonec jako děj, u něhož nemusí být lidský svědek vůbec přítomen.

IV. Koncept souvztažnosti

Jako předběžný návrh, který by sice odmítl východiska i důsledky Finkova výkladu zjevování, přitom by však mohl využít průběžné výsledky Finkových analýz, chci nabídnout koncept souvztažnosti. Finkova snaha chápat věci z vládnutí světa, myslet věc ze světa, ale nikoli svět z věci, se mi jeví jako jednostranná a, po zpochybnění ontogonického pojetí jevení, jako nepodložená. Je pravda, že čas ani prostor nejsou žádnou věcí, ale jsou i *bez* toho, co je v čase a v prostoru? Domnívám se, že věc a svět se definují vzájemně. Teprve tehdy, když se věc jeví, ukazují se struktury času a prostoru jako to, v čem je jevení zahrnuto a co mu uděluje místo a čas. Teprve při zjevování fenoménu se ukazuje čas a prostor jako to, co mu předchází, co zakládá možnost jeho zjevování. Fenomén a prostor-čas jsou navzájem souvztažné.

Domnívám se, že v takovém konceptu souvztažnosti by bylo smysluplné znovu promyšlet základní Finkovy myšlenky. Za promyšlení bezpochyby stojí Finkova snaha chápat lidskou konečnost nejen jako konečnost místa v čase a prostoru, jako vědění o konečnosti výkladů smyslu – z nichž žádný nebude definitivní – nýbrž i ze vztahu ke světu: k tomu, co jediné nezakoušíme jako konečné; snaha myslet lidskou konečnost jako komparativ, zážitek jinakosti nekonečného, který nás zneklidňuje. Podobně i záměr chápat konečnost věcí jako něco, co jim přísluší díky jejich bytí ve světě, je třeba opět zvážít. A v neposlední řadě i Finkovu myšlenku, že bytí je vlastně svět. Být pro něj znamená být v časoprostoru světa. Finkův světský pojem bytí je výzvou pro další myslitele.

Závěr: fenomenologie po Finkovi

Hlavní otázka tohoto článku je obsažena již v nadpise: pojetí fenoménu u Eugena Finka. Odpověď na tuto otázku jsem zformuloval v tezích o ontogonickém pojmu fenoménu. V pozadí hlavní otázky však stála otázka po budoucnosti fenomenologie. Jaký je Finkův názor na budoucnost tohoto filosofického směru a jak je vůbec možné klást tuto otázku po Finkovi? Viděli jsme, že Fink nechápe fenomenologickou analýzu jako jediný přístup k filosofickým problémům. Tam, kde se filosofie zabývá otázkami po zjevování, světě, nevystačíme s analýzou a musíme ji doplnit spekulativním postupem. Fink si často představoval vztah obou přístupů jako vzájemné doplňování. Ptáme-li se, jak vidí Fink budoucnost fenomenologie, nejde o to hledat jednotlivá místa, kde se o tom Fink vyjadřuje. Jde o to, abychom viděli, v čem spočívá rozdíl mezi analýzou a spekulací. Tento rozdíl je *věcný*. Jako takový vychází z určitého pohledu na věc, na fenomén. Fenomén je výsledek světové ontogeneze. Díky tomu jej lze rozdělit na děj, který jej uvádí v bytí a který nikdy nevidíme, a na jeho stabilní, analyzovatelné nitrosvětské bytí. Záleží na nás, zda takové rozdělení jevu přijmeme. Odmítneme-li tezi o jevu jako výsledku ontogeneze, odmítneme tím zároveň tvrzení, že jevení samo se nikde nejeví. Otázka po zjevování tak pro nás nebude a priori znamenat krok mimo fenomenologii.

Summary

The article focuses on Fink's elaboration on the theme „phenomenon“. Fink starts very often by saying: the phenomenality of phenomena is not given as a phenomenon – and concludes: the investigation of phenomenality has to transcend the region of that, which is given, which simply appears, of phenomena. Fink's notion of phenomenon is indeed not phenomenological, but „ontogonical“ one: it does not refer to how things appear, but how they become, what they are. Behind this assertion is an idea of a genesis which enables Fink to draw one radical distinction: the process of appearing on the one hand, the appearance as a product of this process on the other.

The main assertion of the article is that Fink's proposition – the phenomenality of phenomena is not given as a phenomenon – is

not an axiom without any presuppositions, rather it presupposes the idea of a genesis. Furthermore consequences drawn by Fink from his starting point, become on the background of this critics a new significance and they are no more plausible. For example, Fink's own development of the problem of phenomenality appears as a non-perspective theory of human perspectivity, and Fink's endeavour to digress phenomenality from the human reach loses its justification.

The article concludes: if we do not accept Fink's „ontogonical“ notion of phenomenon and his idea of phenomenality as a genesis of being, the question of phenomenality does not have to imply a step outside the region of what appears, i.e., what is manifest.

Zusammenfassung

Der Aufsatz befaßt sich mit Finks Ausführungen zum Thema „Erscheinen“, die er häufig mit der Behauptung einführt: die Phänomenalität der Phänomene sei kein phänomenales Datum. Fink fährt fort: Das Fragen nach dem Erscheinen muß den Bereich des Gegebenen, Erscheinenden, Phänomenalen überschreiten und ihm spekulativ vorangehen. Der Aufsatz versucht zu zeigen, daß Finks Phänomenbegriff kein phänomenologischer, sondern ein „ontogonischer“ ist: er bezieht sich nicht darauf, wie Dinge erscheinen, sondern darauf, wie sie werden, was sie sind. Es ist dahinter eine Vorstellung von Genesis versteckt, aufgrund deren Fink eine radikale Trennung vollzieht zwischen dem Geschehen des Erscheinens einerseits und dem Erschienenen als Ergebnis dieses Geschehens andererseits.

Die Grundthese des Aufsatzes lautet: Finks These – die Phänomenalität der Phänomene sei kein phänomenales Datum – ist kein voraussetzungsfreies Axiom, sondern sie setzt die genannte Vorstellung einer Genesis voraus. Es wird weiter gefolgert, daß vor dem Hintergrund dieser Entdeckung auch die Konsequenzen, die Fink aus seinem Ansatz zieht, eine neue Bedeutung gewinnen und nicht mehr aufrechtzuerhalten sind. So zeigt sich z.B. Finks Entfaltung des Problems des Erscheinens als eine aperspektivische Theorie menschlicher Perspektivität und auch Finks Versuch, das Erscheinen aus dem Zugriff des Menschen zu entfernen, verliert seine Begründung.

Abschließend: wenn wir Finks „ontogonische“ Fassung des Phänomens und seine Vorstellung vom Erscheinen als einer Genesis von Seiendem nicht annehmen, dann muß für uns die Frage nach der Phänomenalität nicht unbedingt einen Schritt aus dem Bereich des Ausweisbaren bedeuten.